

Рецензия

от доц. д-р Борис Петров Попиванов, СУ „Св. Климент Охридски“

на дисертационния труд на г-н Владимир Руменов Трифонов

на тема *Интеграционни проекти в Евразия през второто десетилетие на XXI век*
(*Актуални измерения на отношенията на Русия с Беларус, Китай и Турция*)

Предложеният за защита дисертационен труд е в обем 246 стандартни страници. Структуриран е в увод, пет глави, заключение и библиография. Отделно от тях е представено приложение, синтезиращо основни моменти от историята, обхвата и институционалното развитие на три от водещите интеграционни проекти в евразийското пространство. Работата отговаря на формалните изисквания за такъв тип изследване. Стилът е академичен, точен, пестелив. Библиографията включва 375 заглавия, преобладаващата част от които са първични източници на руски език. Още тук е моментът да се изтъкне едно ключово достойнство на дисертацията – натрупана е внушителна по обем емпирична информация от факти, събития, изявления и документи, свързани с процесите на евразийска интеграция. Тази информация, макар и публична, никъде другаде, доколкото ми е известно, не е събрана на едно място. Тя е подредена по начин, който позволява на читателя да проследи в големи подробности изследваните процеси от фактографската им страна и да оцени компетентно валидността на анализа и изводите на автора.

Обектът и предметът на изследването са дефинирани ясно. Докторантът разглежда процесите на евразийска интеграция, интерпретирани като конкретни междудържавни съюзи и формати на взаимодействие във времевата рамка на второто десетилетие на XXI век. Двете измерения на процесите (съюзи и формати на взаимодействие) неслучайно са обособени, защото реферират към различни реалности – в първия случай, към усилията за конструиране на институционализирани интеграционни проекти (където най-съществено значение добива Евразийският икономически съюз, ЕАИС); а във втория, към развитието и задълбочаването на междудържавните отношения (където специфична роля изиграват връзките на Русия с Беларус, Турция, Китай). Целта на дисертационния труд е изведена пряко от така

рамкираното изследователско поле – да изясни най-важните интеграционни процеси в евразийското пространство. Задачите на работата конкретизират целта. Необходимо е да изследва ЕАИС като най-амбициозно начинание в тази сфера; да се проблематизират сходствата и различията в подходите при изграждането на ЕАИС и на Съюзната държава Русия-Беларус; да се изследва степента, в която евразийската интеграция е повлияна от регионалните инициативи на Турция; и да се очертаят възможностите за съчетаване между евразийските интеграционни проекти и мегапроекта на Китай „Един пояс, един път“. Структурата на дисертацията следва логиката на поставените задачи. Първата глава има теоретико-концептуален характер и въвежда централните понятия на изследването; втората глава е фокусирана върху ЕАИС; третата глава контекстуализира и осмисля положението на Беларус от гледна точка на идеята за Съюзна държава; четвъртата глава пренася акцента върху Закавказието и Централна Азия; а петата глава разглежда динамиката на руско-китайските отношения. Така да се каже, дисертацията постепенно ни придвижва на Изток. Подобна географска метафора едва ли е напълно произволна предвид установеното от автора постепенно „откъсване от Запада“ на интеграционните процеси.

Работата на докторанта изрично е посветена на отношения между държавни субекти и изхожда от понятия като „държавен интерес“ и „сигурност“. В този смисъл придържането към избраната теоретична рамка на реализма и неореализма в анализа на международни процеси е уместно. В методологическо отношение също така е коректен интердисциплинарният подход, стъпващ преимуществено на сравнително-институционалния и сравнително-историческия метод. Бих добавил, че историческата реконструкция е особено фаворизирана като инструмент за разкриване на динамиката на интеграционните инициативи, и то до степен, че в отделни пасажии историческият наратив натежава и доминира над аналитичната рефлексия. По всяка вероятност докторантът си е позволил тези почти хронологични фрагменти заради разбирането, че българската аудитория е в мнозинството си недостатъчно запозната със самата фактология.

Няма да рецензирам съдържанието на депозирания труд по глави. Вместо това ще обърна внимание накратко върху основните предимства на текста по начина, по който аз ги виждам.

Съществена трудност за всяка разработка върху евразийската интеграция съставлява дефинирането на понятието „Евразия“. Това не е само въпрос на ограничаване на изследователския обект, но и фундаментален проблем на подхода на изследване, защото, както демонстрира авторът, различните концепции за Евразия предполагат различни разбирания за държавен интерес. Дисертацията се стреми да преодолее тази трудност, според мен убедително, на две равнища. Едното е географското, с въвеждането на понятията „Голяма Евразия“ и „Малка Евразия“, на чиято основа е аргументиран изборът в полза на „Малката Евразия“ като поле на интеграционни инициативи. Другото равнище е идеологическото и ни отвежда към евразийската идея. Критично изучени са както евразийството, така и неоевразийството с водещите им представители и възгледи, за да се стигне до извода, че съвременните интеграционни инициативи не се базират на тях, а на „прагматично евразийство“, разминаващо се с интелектуалното наследство на Савицки, Гумильов или Дугин. Изводът е важен, понеже анализът на идеологията на евразийството е формирал и продължава да формира у редица изследователи погрешен „хоризонт на очакване“ за посоката на днешните действия на държавните елити в това пространство.

Темата за евразийската интеграция възниква според добре аргументираната визия на докторанта като непряка последица от разпада на СССР и породения от този разпад геополитически вакуум в постсъветското пространство. В един 30-годишен период израстват разнообразни интеграционни инициативи, които имат различна съдба, но нито едно „представително“ начинание, синтезиращо повече или по-малко всички процеси. В десетилетието, избрано като рамка на изследването, се появява най-амбициозният интеграционен проект, ЕАИС, но и той безусловно не е достатъчен за да се опише цялата картина на взаимодействия в евразийското пространство така както например Европейският съюз е „представителен“ за интеграционните стремежи в европейското пространство след Втората световна война. В резултат се получава припокриване между съюзи и формати, което едновременно създава по-пъстра палитра от възможности за действие и по-стягащи ограничения пред ефективността на действието, но най-вече е неизбежна изходна точка за всеки опит да се развие интеграцията.

Участниците в процесите имат различни интереси и амбиции, но всички под една или друга форма изповядват разбирането за необходимост от някакъв тип интеграция. Обяснение за тази инвариантност авторът намира в концепцията за преход към

многополюсен свят, който предполага формиране на различни силови центрове, а оттам и интеграция на държави.

Гледните точки към евразийската интеграция варират, но авторът подчертава, че първо опитва да реконструира интереса на участниците в самите процеси, и второ поставя в центъра на работата си Русия. Всъщност в дисертацията фокусът на практика попада върху геополитическите намерения именно на Русия. Те са проследени в своята динамика на две равнища – институционално (какви формати на интеграция Русия инициира или спрямо какви има резерви) и държавно (отношенията на Русия с други държавни фактори). Изборът на държави за целите на изследването приема допълнително основание. И в трите случая има тенденции на партньорство и конкуренция с Русия, но в различно съотношение и с различна тежест на самата държава. Беларус е малка страна и по-скоро логичен партньор на Русия, Турция е регионална сила и по-често конкурент на Русия, Китай е глобален фактор и едновременно партньор и конкурент на Русия.

Изключително подробно е изложена „евразийската стратегия“ на Русия в качеството ѝ на продукт на преценката на руските ръководства за това какъв е държавният интерес на Русия в „малката Евразия“ и какви заплахи за сигурността следва да бъдат неутрализирани. Изпъкват две наблюдения на докторанта. Първото е, че руската стратегия е реактивна, тя се проявява като динамичен и гъвкав отговор на геополитическия натиск на САЩ и Запада като цяло. Формулирано другояче, Русия инициира интеграционни инициативи не защото толкова държи на интеграцията, а защото вижда в нея средство да гарантира сигурността си и защити интереса си. Второто наблюдение визира приоритета на икономическата интеграция над политическата. Причината за това не е в нежеланието на Русия да прави политически съюзи, а в обективно осъзнатата ѝ слабост да ги осъществи поне на този етап. А самата слабост произтича от съпротивата на другите държави в евразийското пространство, които приемат, че една политическа интеграция неизбежно би довела до категорична руска доминация, докато по пътя на икономическите взаимодействия е възможно да се отстоява поне частична равнопоставеност. Икономическите отношения допускат многовекторност, откъдето и баланси. Евентуален наддържавен политически проект концентрира власт по вертикала и обезсилва многовекторността на икономическите политики. Ето защо Русия успява да превърне ЕАИС в „политически форум“, но не и в

нещо повече от това, а ориентацията към „политически форум“ сама по себе си е свидетелство за отвъд-икономическите аспирации на руската страна.

Бих посочил и умело регистрираната историческа динамика на анализираниите процеси, която още повече откроява значението на второто десетилетие на XXI век като критично за евразийските интеграционни инициативи. Авторът е предложил сравнително обособени изследвания на три случая, които упражняват влияние върху евразийската интеграция – пандемията от Ковид-19, антипрезидентските протести в Беларус и конфликта между Армения и Азърбайджан в Нагорни Карабах. Съществен е фактът, че и трите случая се развиват през една и съща година, 2020-а, последната година от изучавания период, и по такъв начин уплътняват убедително горната му хронологична граница и основанията за „междинни равнoсметки“.

Дисертационният труд е посветен на актуални и силно оспорвани процеси в глобалната политика. Последното е още един довод защо към него могат да се отправят разнообразни критични бележки и препоръки. Ще развия моите съображения в няколко направления.

От гледна точка на структурната логика на дисертацията. Вече отбелязах, че структурата на труда е логично изведена от предварително поставените задачи на изследването. Въпросът е дали тази логика е последователно проведена. Първо, дисертацията е цялостен текст и след изясняването на определен проблем не е необходимо по-нататък той да бъде резюмиран наново (както напр. на с.101 по повод на спецификата на ЕАИС, но също и на други места), а следва само да бъде очертан новият контекст, в който се явява. Второ, наличието на отделни раздели в рамките на всяка глава предполага самостоятелно и достатъчно пълно изложение на съответната тема в съответния раздел (напр. 2-и раздел на Първа глава на с.16 е озаглавен амбициозно „Политическото значение на Евразия в международната политика“, но се състои само от три цитата на Макиндър, Бжежински и Дергачов без коментар и анализ). Трето, заглавията на разделите, разбира се, са условни, но би трябвало да съответстват смислово на съдържанието на текста в дадения раздел. В дисертационния труд това далеч невинаги е така (напр. 4-и раздел на Втора глава на с.62 е наименован „Тенденции в интеграционните инициативи на Русия в Евразия“, но по-нататък става дума за конкретни събития и тематични полета и почти никак за „тенденции“). Четвърто, застъпената проблематика в работата следва да бъде напълно и експлицитно подчинена

на целите и задачите, а да не излиза извън тях дори да е интересна сама по себе си (в този смисъл разделът „Ключови глобални икономически тенденции в условията на пандемията COVID–19“ на с.72-79 ми се струва излишен, като отделни наблюдения от него биха могли да се ползват по-нататък при анализа на въздействието на пандемията върху евразийската интеграция). И пето, мотивите за „степенуване“ на значението на едни или други държави биха могли да се представят в по-голяма пълнота. Например четвърта глава е относително поравно разпределена между ролите на Казахстан и Турция в евразийските процеси, но от двете само Турция фигурира в „тройката“ държави (заедно с Беларус и Китай), изследвани с оглед отношението на Русия.

От гледна точка на теоретизацията. Първо, консистентната презентация на концептуалната рамка. Встъпителната глава действително въвежда в основните проблеми и понятия на изследването и предлага съответните интерпретации. По-нататък обаче в текста се появяват нови понятия и теоретични твърдения, които биха могли да се подсумират именно в началото. Такова е например разбирането за „макрорегион“, какъвто според докторанта участниците в евразийската интеграция се опитват и/или могат да изградят (появява се за първи път едва в края на втора глава на с.80). „Макрорегионът“ има потенциала за понятийни връзки с понятието „глокализация“ като геополитическа регионализация на примера на ЕС (с.100). Или понятието „диалог на цивилизациите“, което според автора „ръководи“ Евразийския съюз, но това разбираме доста късно (с.102) и с пределно сбити аргументи. Второ, пълноценното изясняване на работното съдържание на централните за изследването понятия. Биха могли например да се разкрият отликите на неоевразийството спрямо евразийството, както и характеристиките на „прагматичното евразийство“. Трето, коректната операционализация на теоретичния инструментариум, произтичащ от достиженията на реализма и неореализма. В изключително кратките изводи към първа глава (с.37) липсва теоретична оценка на съвместимостта на съществуващите интеграционни теории, почерпани предимно от европейския опит, с евразийския казус. Европейската интеграция, както е известно, попада основно в полето на школата на либерализма в международните отношения, и поуците от нейните теоретизации трудно могат да имат непосредствено значение в една реалистична или неореалистична парадигма. Смятам по тази причина, че дисертацията би спечелила от повече референции към англоезични изследвания от цитираните сега.

От гледна точка на авторската позиция. Право на всеки академичен автор е да избере свой подход на интерпретация на зададената тема. Става дума по-скоро за аргументацията на част от предложените оценки. Докторантът, да повтора, изтъква, че е предпочел да анализира евразийската интеграция през призмата на интересите на участниците в нея, и по-специално на Русия. В определени моменти се създава впечатлението за прекомерно сближаване между изследовател и обект. В текста неведнъж ще срещнем изрази (с.41 и след това) от типа на „геополитическата логика“, „обективната необходимост“, „очевидно е, че“, които приписват едва ли не детерминираност на определени процеси, когато все пак има налице ситуации на избор и вземане на решения. Докторантът твърди, че Елцин е пожертвал интересите на Русия (с.46), макар сам да признава, че базата на реинтеграционните планове на Русия в Евразия е заложена още в края на ХХ век, което значи по времето на Елцин. И последен пример: във връзка с протестите в Беларус от 2020 г. е издигнато твърдението, че опозицията на Лукашенко е „готова да съсипе националната икономика и да предизвика социална катастрофа“ (с.118). Така формулирано, изглежда, че Беларус не може да има друг национален интерес освен запазване на Лукашенко. Бързам да добавя, че тези особености на подхода не водят до проруски пристрастия в изводите и сценариите за бъдещето.

Както лесно се забелязва, макар и доста подробни, критичните ми бележки не поставят под съмнение стойността на изследването и неговите заключения. Отстраняването на серия неточности, прецизирането на изказа и понятийния апарат, както и известни структурни корекции според мен биха допринесли за подобряване на текста, без да променят по същество изводите. Те биха имали смисъл ако и когато авторът пристъпи към оформяне на дисертационния си труд във вид на научна монография.

Авторефератът е в обем 20 страници и коректно възпроизвежда изследователския контекст, обекта, предмета, целта, задачите, хипотезите, методите, резултатите и изводите на дисертационния труд. В поместената авторска справка за научните приноси са формулирани пет приноса. Мога да ги обобщя по следния начин: новаторство (първо по характера си в България политологично изследване на евразийската интеграция); теза за „принудителната“ интеграция (въздействието на външните сили като стимулиращо, а не възпрепятстващо процесите); теза за проблематичната многовекторност (предизвикателствата и пречките пред интеграционния процес като произтичащи от

напрежението на интереси в различни интеграционни формати); теза за „пилотната“ интеграция (Съюзната държава Русия-Беларус като „полигон“ за идеите и практиките на евразийската интеграция); практическа политологична приложимост (сценариите за отношенията с Турция като основа за изграждане на български външнополитически позиции). Приемам основателността на така посочените приноси. Единствено петият принос, за практическата приложимост, според мен заслужава по-детайлна разработка в текста.

Авторефератът посочва 10 научни публикации на докторанта по темата на дисертационния труд. Може да се заключи, че предложените анализи и изводи са популяризирани в достатъчна степен сред българската аудитория. Смятам, че характерът на самото изследване позволява в бъдеще разширяване на публикационната активност и към други издания освен споменатите, включително и в чужбина.

Актуалните събития, настъпили след депозирането на дисертационния труд за публична защита и излизаци хронологично извън неговите граници, все пак правят почти задължителен един въпрос към докторанта: променя ли (и ако да, как) войната в Украйна, започнала на 24 февруари 2022 г., неговите досегашни преценки за перспективите на интеграционните инициативи в евразийското пространство?

В заключение. Като вземам предвид плюсовете и минусите на депозирания дисертационен труд, намирам, че става дума за дълбоко евристична завършена работа, което запълва вакуум в българското поле на политологичните изследвания на международните отношения и създава предпоставки за нови научни търсения. Ето защо убедено и без колебания ще гласувам със „ЗА“ на г-н Владимир Руменов Трифонов да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по Професионално направление 3.3. Политически науки, научна специалност Политология (Международни отношения).

12.04.2022 г.

Рецензент:

/доц. д-р Борис Попиванов/